

NJIVA

KULTURNI VESTNIK

ŠTEV. 1.

I. LETNIK

IZDAJA VIŠJI KULTURNI SVET V TRSTU

NJIVA IZHAJA VSAK ČETRTEK. NAROČNINA: ČETRILETNA 7 L^{it},
POLLETNA IN CELOLETNA SORAZMERNO □□ POSAMEZNA
ŠTEVILKA 60 ST. □□ UREDNIŠTVO IN UPRAVNIŠTVO: TRST,
ULICA MADONNINA 15, II. TELEFON 15-70 □□ IZDAJA ZA
„VIŠJI KULTURNI SVET“ IN ODGOVARJA ZA UREDNIŠTVO
IVAN REGENT □□□ TISKA TISKARNA EDINOST V TRSTU

VSEBINA

BESEDA NA POT — Stran 1.
Dr. IVO ŠORLI: POGOVORI: I. POSET — Stran 2.
Dr. JOSIP AGNELETTO: SVETOVNA VOJNA IN GOSPODARSKI
RAZVOJ — Stran 4.
KAREL ŠIROK: KAM GREDO? - PISMO — Stran 6.
P. HOČEVARJEVA: ŽENA PRED MIROVNIM VPRAŠANJEM - Stran 6.
Dr. LAVO ČERMELJ: O SILAH — Stran 8.
MILAN SKRBINŠEK: OSVALD ALVING — Stran 9.
MIR. AMBROŽIČ: NEKAJ O KULTURNEM DELOVANJU — Stran 10.
FERDO KLEINMAYR: BUDGET ZA GRMOM — Stran 11.
PREGLED: SOCIJALNI - GOSPODARSKI - KULTURNI - ŠOLSKI
ZADRUŽNIŠKI - KNJIŽNIŠKI. — Stran 13, 14, 15, 16.

LISTNICA UREDNIŠTVA

Obrnili smo se z vabilom k sodelovanju do vseh naših gg. pesnikov, pisateljev in znanstvenikov v pokrajini, katerih bivališče nam je bilo količkaj znano, in zahvaljujemo se tem potom za obljubljeno sodelovanje. Do drugih se obračamo na tem mestu s prošnjo, da nam blagovole naznaniti svoj naslov. — Prispevke bomo honorirali za vsako številko sproti. Kjer možno, bomo dostavili honorar na dom, v nasprotnem slučaju pa prosimo, da se oglase sodelavniki v uredništvu ob uradnih urah.
Gosp. S. Šk.: Poslani črtici ne moremo uporabiti in sta Vam na razpolago. Vendar nadaljujte v svojem resnem stremeljenju.

LISTNICA UPRAVNIŠTVA

Radi tehničnih ovir današnja številka še ni mogla iziti v oni prazniški obleki, kakor smo nameravali. Do prihodnjic upamo, da bo izgotovljen umetniški klišej, ki smo ga naročili za naslovno stran naših platnic.
Današnje številko smo poslali mnogim c. somišljenikom in prijateljem na ogled s trdno nado, da se naroče na naš vestnik. Upamo, da se nismo prevarili.
Iskrena hvala bodi „Neimenovanemu,“ ki je blagovolil podariti skladu našega lista 100 K (40 L.) in A. Verčonu za dar 5 L.
Somišljeniki, širite naš list!

VESTNIK KULTURNEGA SVETA

Kulturni svet si šteje v svojo prijetno dolžnost, da se srčno zahvali „Tržaškemu učit. društvu“ ter gosp. Ivanki Sabadin iz sv. Ivana (Trst) za lepa knjižna darova namenjena naši snujoči se ljudski knjižnici.

Knjižnica „Ljud. odra“ je odprta vsako sredo (7—8) in nedeljo (10—12).

BESEDA NA POT

PO velikem in srčnem hrepenenju stopamo danes brez vsake domišljavosti, vendar z bogatimi načrti in z najlepšo nado pred slovenski narod, ki mu hočemo govoriti ter položiti k zgradbi njegove prosvete še svoj delež.

Morda prihajamo ob nepravi uri? Morda je doba, v kateri živimo, bolj poklicana, da položi temelje drugačnim zgradbam, da zida dom drugačnim idealom? Ta misel nas ne plaši. Kar pride, to mora priti; zgodovina hodi svojo pot, in ni je človeške sile, ki bi zaustavila njen tek. Niti velika doba s svojimi velikimi zahtevami, niti duhomorne skrbi nam ne smejo zasenčiti pogleda v kulturne potrebe našega ljudstva. Potemni naj se tudi nebesni svod, do mozga naj pretresa sedanjo družbo globoko hrepenenje po resnici in življenju; dobrodejni žarki tople in odkrite besede naših apostolov, naših kulturnih delavcev bodo našli svojo pot v srca in duše kljubu grmenju in treskanju.

Naše delo sta blagoslovila volja in podpora delavnega ljudstva. Blagoslov je to — bogat — za ves narod, ako si ne bo mašil ušes pred srčnim pozivom one pesti nemaničev, ki stopajo s smelim korakom iz stoletne tmine v solnčni dan prosvetne pomladi. Zato pošiljamo v svet svojo prvo besedo. Pošiljamo jo vsem, ki so dobre volje, vsem znanim in nepoznanim prijateljem, vsem, ki bi radi obogatili s svojimi prispevki kulturni studenec našega ljudstva, vsem, ki verujejo v božje poslanstvo ljudske prosvete.

Kdo smo, kaj hočemo? Ljudje smo, ki srčno sovražimo lenobo, ki je uspavala dušo našega ljudstva. Protivniki smo laži, hinavstva in tmine, ki podaljšujejo suženjstvo. Sovražimo krivico in ono oskutno zadovoljnost, ki ne umeva niti svoje podle ponižnosti in zakrknjenosti. Sinovi smo starodavnega hrepenenja, že od nekdaj zapisanega v človeško srce, hrepenenja, ki ne pozna osladnega miru, mehkužnega počitka, ki drvi naprej, naprej proti življenju, proti solncu, proti cilju. Zato hočemo v življenje, zato hočemo rešiti naše ljudstvo iz sužnjih spon laži in predsodkov. To nam je namen, sredstvo nam je razširjanje kulture.

Naš vestnik toraj ni bojevito glasilo politične struje, marveč prosta tribuna prosvete, ljudske prosvete, tribuna vsakomur pristopna, ki zna in hoče kaj povedati; vsakomur, ki se je zazrl v rajsko vesele luči in zvoke umetnosti, ali se poglobil v zagonetna vprašanja večne vede. Pesnik in pisatelj, socijolog in ekonomist, pravnik in zdravnik, modroslovec in zgodovinar..... za vse je dovolj prostora na naši — njivi. Obdelovati jo hočemo skrbno in previdno, in zrastlo bo na nji bogato klasje vede in svobode.

POGOVORI

Poset.

SREČALI sta se bili na cesti gospa Julka in gospa Zinka, bivši sošolki, ter se prisrčno pozdravili, vsaj Julka Zinka! Toda Zinka res ni utegnila; manjkalo je samo še deset minut do desetih, in če je ni do desetih na gimnaziji, ne najde več razrednika svojega sina, ki ga mora iti vendar vprašat, kako je s fantom. — Dobro, naj pride pa popoldne k njej na čaj, — kar v oni hiši tam na desni stanuje, — da se kaj pomenita. Zinka pomisli in pritrdi: njen vlak gre itak ob sedmih, in če je s fantom do štirih, je dovolj, ko se mora učiti. Ob štirih torej pride.

In zdaj si sedita v elegantnem Julkinem salonu nasproti, kamor je služkinja ravno prinesla čaja in peciva.

Julka (srčkana debeluška s še čisto gladkim in svežim obrazom, ko je nalila): Tako! In zdaj kar po redu. Kaj je na primer z Žefko? Ona je tudi v Zalazu, ne?

Zinka (visoka, suha, zelo trdega, a dovolj interesantnega obraza. To je: interesanten bi bil, če bi ne bil tako trd, skoro zagrižen): Ne. V neki vasi blizu je, v Podbregu.

Julka: Njen mož je trgovec in posestnik baje?

Zinka: Pravzaprav štacunar in kmet. Žefka je prepametna, da bi si prisvajala naslove, ki ji ne gredo. Ona pravi: „Mi smo štacunarji in kmetje!“

Julka (kakor poniževalno): No, glavno je, da je zadovoljna.

Zinka: Mora biti! Vsaka je dobila, česar je bila vredna. Saj so bile že na učiteljišču vloge takorekoč razdeljene. Ti, Silva, Olga, — ali bi si bil kdo vas že takrat mogel drugače misliti, nego z akademiki? Jaz, Vera, Milka, Sonja, — roba za nižje uradnike, učitelje in takšno. Štefka je dobila pisarja, Žefka celo kmeta. Ampak jo je zdaj med vojno kar poglala, če je prišla katera beračit! „Tistih, ki jim prej nisem bila dobra, zdaj tudi ne rabim!“ je rekla.

Julka (že precej razdražena): Proti takim je imela tudi popolnoma prav. Ampak jaz naprimer bi bila njo ravno tako prisrčno pozdravila in sprejela, kakor — —

Zinka (jo prekine, a zelo prijazno): Kakor si na primer mene. Verjamem. Toda poglej: jaz še vedno znam to ceniti. Žefka pa je že popolna kmetica. Da, taki ljudje imajo tudi svoj ponos!

Julka: Tega jim tudi nihče ne brani. Toda, ali se ne zdi tudi tebi, da se je takrat, kadar je svoje bивše prijateljice „poganjala“, kakor si rekla,

bolj nekako maščevala, nego drugo? — Zato, ker so druge dobile „kaj boljšega“?

Zinka: Ne vem. O tem je nisem tudi vpraševala, — na deželi tako malo filozofiramo, veš! Toda tako je rekla: „Glodajte ve zdaj svoje doktorje, ne mojih prašičev!“ Prav tako je rekla! (Se glasno zasmije.)

Julka (se najprej namrdne; na to mirno): Potem se je morala pa zelo izpremeniti. Žefka je bila nekaj vendar sama dobrota — vse bi bila dala. In naposled: Tudi če na deželi ne filozofirate, — ali smo naposled me krive, če smo dobile svoje doktorje?

Zinka: Saj to sem že rekla! Še Žefki sem rekla! Same smo krive! Tudi me bi morale že takrat občevati s kakimi avskultanti ali vsaj juristi... Toda seve, me smo se morale učiti! Lahko, na primer kaki Silvi! Če ni znala niti črhiti, dovolj je bilo, da je profesorja „oblila z modro lučjo svojih oči“, kakor smo takrat rekle. Se spomniš? (Se zasmije, a naenkrat spet zresni in vzdihne): Sicer pa — saj imeti doktorja, morda tudi še ni vedno sreča! Marsikaj takega izvemo še celo ven na deželo. (Nepričakovano:) Ali je res, da je Olgin zadnji otrok tako strašno podoben — doktorju Murovcu? Ona in nje mož sta blondina, otrok pa črn?

Julka (zardi in se bori z zadrego): Ne vem... nisem ga videla... Toda... saj veš, kaj so hudobni jeziki...

Zinka: O, teh je dovolj na svetu tu in tam. Vendar pa... Poglej: Če nastane kje kaka govorica, na stvari je bilo vedno nekaj... Pravijo, da je Murovca povsod dovolj, kjer je kaka lepa mlada gospa. Pa seveda — tak muzik! (Se zopet zasmije.) Ti — ampak veš, oprosti Julka: ali je res, da ga Olga ni pustila več s tabo štiri-ročno igrati, potem ko... ko se ga je ona oprijela?... In celo klavir da se je začela učiti, zdaj na stara leta. Zakaj „ne pomaga vse nič — staramo se!“ sva rekli z Žefko. Sploh sva se z njo tako smejali! Ampak to so vse le čenče, ne?

Julka (čim mogoče hladnokrvno): Ali se gospa Kristanova uči glasovirja ali ne, res ne vem, in me tudi malo briga. Imam sama s seboj toliko opraviti, da — —

Zinka (z velikim razumevanjem): O, verjamem. Imaš dva otroka — dva, kaj ne, seveda? Jaz jih imam štiri, Žefka že kmalu šest. Toda kaj hočeš, glede Olge Kristanove človeka vendar zanima, — taki prijatelji sva bili in prihodnjič jo

prav gotovo obiščem. Res bi ga rada videla tištega otroka. In če je plavolas, bom jaz prva, ki zavežem ljudem jezike. Sicer pa tudi, če je črn, — kje je tu dokaz? Glavno je, kakšni so ljudje! Olga je bila tako tiha ovčica, — vedno kakor bi spala in o lilijah sanjala. Ne?

Julka (se premaga): Da, jaz že ne verjamem, da bi se bila tako izpozabila — — —

Zinka (se zasmije): Samo, če se ni — Murovec. (S še glasnejšim smehom:) Olga bi še opazila ne bila?... (Spet resno in prežeče:) Toda — kaj se zdi tebi glede Murovca? Ti ga vedno dobro poznaš... Ali je zmožen česa takega, ali ne? Saj je vendar Kristanov prijatelj!... In tvojega moža tudi, Ribarjev, Lebanov, Malnerjev, — to je bila vendar ona stara družba, noč in dan skupaj! Ne, jaz o Murovcu kaj takega le še ne morem verjeti! Veš, da sem bila tudi jaz takrat nekoliko zaljubljena vanj? Kako krasne kodre je imel! Zdaj je baje že skoro čisto plešast? Ampak kaj ne: če je bil človek kdaj v koga zaljubljen, ga vidi še vedno, kakor je bil takrat? Jaz si ga brez kodrov kar misliti ne morem! Kak je zdaj, kakšen je videti? Kakšen se zdi tebi?

Julka, (preveč ji je že skoro, a boji se hujšega in ne najde poguma. Zato čim hladnokrvneje:) Murovec je vedno stari idealist in nelepega dejanja nezmožen! Toda svet vidi povsod podlost; in če najde izobrazena dama moškega, s katerim lahko izmenja par besedij, ali s katerim lahko goji malo glasbe, pa se mora že sto jezikov opletati okrog njiju!

Zinka: O, kaj ne, da je tako? Jaz sem tudi dejala Žefki tako. In potem sem rekla, ko so pravili, da Murovec neprestano menja hiše svojih prijateljev, — kakor čednik mizo, — Murovec sem rekla, je preveč inteligenten človek, da bi ne vedel, kaj se polagoma izcimi iz prijateljstva še tako idealne mlade žene in mladega moškega, pa si misli: Tu postaja stvar že preveč gorka, hajdimo k sosedu, da ne bo nesreče! „Kakor jaz, ko vržem še par čokov v peč“, je rekla Žefka, „kadar kakih dedcev ne morem drugače spraviti iz hiše; kadar jih začne peči pod guzico, se že spravijo“. Veš, da sem se morala smejati! Posebno, ko sem se spomnila, kar smo se učile o Amorju, ki bi v mestu nekako opravljal Žefkino delo. Ampak malo hudo le mora biti, če človek ne najde tako pravzaprav nikjer miru, kakor ta ubogi Murovec, kakor ti praviš. In če bi vsaj menjal, ker se je naveličal. Pa ne! Iz samega idealizma! Komaj se tu privadiš, pa že zopet

naprej! In dami sami to tudi ne more biti prijetno; že ker drugod njena naslednica, tako kar naprej ve, kako je bilo z ono in kako bo z njo. Imate pač tudi ve svoje križe in težave, in človek nikjer ne najde prave sreče! Sicer pa v nekem obziru ste vendar na boljem: imate vsaj že može, ki so primerni vaši izobrazbi, in bi se lahko že z njimi pogovorile o literaturi ali kaki drugačni višji stvari, ako vas je volja. Pravzaprav bi bilo nam, ki nam imajo možje vse druge stvari po glavi, še skoro manj zameriti, če bi začutila potrebo po kakem takem prijateljstvu, seveda samo duševnem, kakor ve... Ampak kajpak: mi imamo toliko dela v kuhinji in hiši, da ti te višje stvari kmalu preidejo. Vidiš sedim tu, in čebrnam, pa ves čas mislim, koliko loncev mi bo dekla pobila, ali pa, kam se kak otrok udari.

Julka (upajoč, da se zdaj vendar že pogovor obrne na drugo stran): A drugače? Ne godi se Ti ravno slabo, kaj ne? V teh časih ste bili na kmetih res zavidanja vredni.

Zinka: Ne rečem — kar se tega tiče. Toda, s temi plačami! Pravijo sicer, da bodo spet nekoliko povišali, a bogve, kdaj bo to. Teh skrbi ve druge, oziroma vaši možje, advokati, zdravniki in tako dalje, seveda ne poznajo. Najbrže ravno zato so tudi — kako bi rekla — bolj dobrodušni... Recimo, kar sva prej govorili: Jaz le ne razumem, kako da ni nikoli pravega odgovora na vprašanje: „Kaj pa mož pravi k temu?“ Zakaj da bi bili tako inteligentni možje tako zabiti, da bi ne opazili, si vendar ne morem misliti. Glej na kmetih: „Komaj bi se začelo kaj le od od daleč plesti, že bi dotičnega prijatelja kar v krčmi podražili: Kaj pa ima tvoja žena s tem in s tem? Tu pa je mogoče, da pride stvar prej v Zalaz nego do moževih ušes!

Julka (skraja, da bi planila, zdaj že bolj hladno): V Zalaz pride obrekovanje, ne „glas“! Mož ve pred Zalaščani, a ve tudi, da od Zalaščanov in tistih, ki hodijo tja, ne more več zahtevati. Sicer pa je najbolje, da ostane vsak tam, kjer je!

Zinka: To pravim tudi jaz! Človeku na kmetih je čim težje razumevati življenje mestnih ljudi, — to višje življenje; zakaj to je treba priznati! (Se zasmije:) Mi tam zunaj, če se spečamo, se spečamo! Ni bilo v stvari olepšav, ni jih niti v besedah! In kar se nas žensk tiče: ali smo poštene, ali pa nismo! Če začnejo enkrat torkljati okrog kikelj, še kaplanom ne verjamemo, da so „idealni“! Toda zdaj bo treba misliti na moj vlak. Saj veš, da ga deželani čakamo tri ure prej.

Imej se torej dobro in ne zameri kaj! Ali naj Žefko kaj pozdravim?

Julka (je tudi vstala; mrzlo): Prosim! (Potem se spet spomni, da bi bilo dobro, če bi bilo vsaj slovo prijazno, dasi se zaveda, da itak vse nič ne pomaga.) In ko spet kaj prideš, oglasi se!

Zinka: Veš, da ne pojdem mimo hiše! In tudi ti ne, če prideš v Zalaz, seveda! Res škoda, da mi nisi kedaj pisala, dokler je bilo v mestuše pomanjkanje. In Olgo tudi pozdravi! Saj nista sprti, kaj?

Julka (že na vratih): Zakaj naj bi bili sprti?

Zinka: Ne, saj nisem rekla, da sta. Človek samo misli, da pride lahko kaka beseda vmes, celo med najboljšimi prijateljicami. (Tiho:) In radi tistega otroka, ji seveda nič ne omenjaj! Če praviš ti, da ni nič, že ne bo nič. Ampak vsaka bi ne bila tako poštena, da bi jo branila, to že moram reči. Res je lepo od tebe, da jo braniš, tudi Žefki povem to.

Julka (se ne more več premagati; srdito): Je nisem branila!

Zinka: I, no! Nje same ne; ampak če praviš, da je z Murovcem tako, — — — da je tak idealist... Jaz tudi mislim, da bo pošten človek, povsod pošten ali pa nikjer... Tako je pri nas glavarki zmanjkala zapestnica, pa teče k sodnici, kjer je bila njena kuharica prej, in vpraša, ali se ji zdi deklina poštena ali ne. Ta reče, da je poštena, in da njej ni nikoli nič zmanjkalo. Pa pride pozneje na dan, da je ženska kradla tudi sodnici, ki ji samo škodovati ni hotela, pa jo je glavarki celo priporočila, le da se je reši. Tu vidiš: Zdaj jo je morala sodnica še braniti, in tatici bi se ne bilo nič zgodilo, da je ni pestunja izdala. Ampak tu klepetam stvari, ki nimajo ne nog ne glave, moj vlak pa uide pred nosom. Zbogom, Julka, še enkrat nič ne zameri!

Julka: Srečno hodi! (Gleda srdito za njo).

Zinka (oziroma njen glas pod stopnicami): Ne, Julka, reci, kar hočeš: to je lepo, da si o Olgi tako lepo govorila. To povem pa res tudi Žefki. Adijo, Julka!

Julka (se obrne in srdito zapre).

Dr. JOSIP AGNELETTO:

SVETOVNA VOJNA IN GOSPODARSKI RAZVOJ

TUDI gospodarski razvoj obvladujejo stalni zakoni, ki so tem preciznejši, čim jačje je več gospodarskih enot (n. pr. držav) v gospodarskih stikih med seboj, in čim bolj so faktorji gospodarskega razvoja medsebojno direktno zvezani in zavisni.

Večna plima in oseka, večno dviganje in padanje je bistvena oblika tega razvoja, ki se dviguje kakor val do dosegljive višine in zopet pada v nižino, kjer se navadno ustavlja za dalj časa, da očisti tržišče onih elementov, ki so škodljivi gospodarstvu, ter na to čil in svež zopet poleti navzgor. Evo jih po tej prispodobi: konjunkturo, krizo in depresijo, tri bistvene sestavne dele gospodarskega razvoja! —

Svetovno gospodarstvo preživlja danes krizo, kakor je zgodovina nacionalne ekonomije ne pozna, ker je doslej edina svoje vrste toliko po svojem obsegu, ker zavzema ves kulturni svet, kolikor po svoji jakosti, ker maja temelje dosedanjih gospodarskih načel.

Kriza, beseda grškega izvora, ki pomenja pravzaprav „odločitev“, in v prenesenem smislu šele:

pretresanje in kaljenje običajno pravilnega razvoja, je odvisna od različnih vzrokov.

Pred svetovno vojno so nastajale gospodarske krize navadno vsled prevelike produkcije, ali spekulacije pri cenah, ali vsled prenapetosti kredita. To so vzroki, ki se porajajo iz gospodarskega razvoja samega. Imenujemo jih „*enogene*“ (notranje) vzroke v nasprotju z „*eksogenimi*“ (vnanjimi) vzroki kriz, ki prihajajo od zunaj in motijo gospodarski razvoj brez ozira na njegov stadij. Taki eksogeni vzroki bi bili: izum novih prometnih in produktivnih (proizvajajočih) sredstev, slabe letine, povodnji, vojne, odkritja novih dežel ali celin, ter vse prirodne katastrofe širšega obsega in globlje jakosti. Starejši zastopniki posameznih gospodarskih idej so iskali vzrok krizam v nadprodukciji (J. B. Say). Dalje v siromaštvu mase, ki povzroča nadprodukcijo, ker se ne more toliko porabiti, kolikor se proizvaja, in bi bil vsled tega producent primoran omejiti proizvodnjo in odslavljal delavstvo, kar zopet ugonablja njegov kredit (Sismondo de Sismondi, Proudhon, Rodbertus), Luis Blanc, Marx in Schäffle gredo še dalje in iščejo vzrok

krizam v današnjem kapitalističnem družabnem ustroju. Ali niti ta zadnja teza ne odgovarja povsem dejstvu. Ako bi namreč krize nastajale le vsled enogenih vzrokov, bi se dale morda odstraniti s spremembo družabnega reda; one krize pa, ki imajo svoj izvor v eksogenih razlogih, bi tudi nadalje ostale. S spremembo kapitalističnega družabnega ustroja bi se spremenila le oblika njihovega pojava, ne bi se pa spremenilo njihovo bistvo.

Nastop gospodarske krize ima na sebi gotove lastnosti epidemične bolezni. Gospodarstvo pade iz višine nazaj v nižino; kredit se zožuje, kapital se odteguje iz podjetij, tvornice se zapirajo, delavstvo se odpušča, in na tržišču zavlada mrtvilo.

Gospodarski razvoj v srednji Evropi ni od zadnje velike krize XIX. stoletja (1873.) prišel več do daljše mirne, normalne razvojne faze. V bivši Avstriji je okupacija Bosne in Hercegovine (1878. leta) kritično vplivala na gospodarstvo; potem sta nastopili krizi 1892. in 1899. leta, ki sta prešli iz Amerike preko Angleške in Nemčije tudi v Avstrijo. V Nemčiji je poslednja dobila svoje novo ognjišče (Industriekrise) in je trajala do 1904. leta. Mnogo bolj občutna je bila kriza v letu 1907., ki je tudi prišla preko Oceana k nam, kakor je bila sploh Amerika vsled svoje velike podjetnosti za gospodarske krize prav prijavno polje.

Še se niso bile v Avstriji prebolele posledice zadnje krize, ko je prišla aneksija Bosne in Hercegovine (1908.), ki je imela za posledico — da ne govorimo naravnost o gospodarski krizi — prav močan pretres vsega gospodarstva. Pomislimo le na tedanje izgubo starodavnih tržišč na Balkanu in v Turčiji!

Zadnja kriza pred svetovno vojno je bila ona leta 1912. Balkanska vojna in zopetna avstrijska mobilizacija sta bili v Avstriji neposredni vzrok te krize. Sploh pa je zadnjih deset let pred vojno tekmovalje v oboroževanju med evropskimi velevladimi bolj in bolj izpodkopavalo tla zdravemu gospodarskemu razvoju, ker je to tekmovalje besno korakalo preko vseh gospodarskih sil in preziralo gospodarsko sposobnost posameznikov.*)

Ni treba naglašati, da so bili in so vsi stroški za oboroževanje mrtvo naloženi ter iz prebivalstva v obliki davkov in drugih dajatev iztirjan kapital, ki je za narodno gospodarstvo za vedno izgubljen.

Svetovna vojna je presenetila Evropo gospodarsko popolnoma nepripravljeno. In ker nihče nikoli ni računal, da bo tako dolgo trajala, so se države tudi po pričetni vojni pripravljale le postopno, za kratko dobo vnaprej, takorekoč iz roke v usta. V tej negotovosti in nepripravljenosti na daljšo dobo, v tem omahovanju in v tej bojazni, poseči z železno roko v gospodarski razvoj in mu za časa dati pravih direktiv, v tem nam je iskati glavni vzrok gospodarskega stanja, ki se v njem Evropa danes — po vojni — nahaja.

Gospodarsko je vojna na vsej črti, pri premaganih in zmagovalcih, izgubljena! In to je pri neizpremenjenem dosedanjem, strogo kapitalističnem principu, najtežja izguba, ker je za dolgo dobo let pokopano blagostanje narodov, ki je predpogoj njihovega kulturnega in socialnega napredka.

Z gospodarsko komunističnega stališča sodeč pa vojna ni izgubljena. Ona je pospešila razvoj, ki bi ga bilo čakati še celo vrsto rodov. Ona je načela srednji stan in ga omajala v njegovih temeljih.

Zakon o privlačnosti velja tudi v gospodarskem razvoju. Premoženje se je množilo, ali množilo se je vedno neenakomerno pri posameznih družabnih razredih. Množilo se je bogatstvo bogatih in gospodarsko močnih faktorjev, dočim je premoženje ubožnejših slojev, če je rastlo, rastlo polagoma, komaj čutljivo. In ta prirastek ni niti absoluten, ampak le relativen, ker predočuje v največ slučajih le razliko med sedanjo in bivšo vrednostjo iste količine dobrin.

Ali dočim se je premoženje pred vojno gromadilo v rokah malo ljudi v počasnem tempu, se je tekom vojne to gromadenje v obliki vojnih dobičkov povspelo v kratki dobi štirih let do one stopnje, ko je potisnilo srednji stan z njegovega celo stoletje vzdržanega stališča.

K temu sta pripomogli: draginja in razvreditev (deprecijacija) denarja, ki pa ne stojita v medsebojnem odnošaju vzroka in posledice. Oni sta na strani srednjega stanu pogoltniti še ono malo premoženja, ki je stan pred vojno še razlikoval od „nižjih“ slojev, od proletarjata. Danes pa lahko z vso pravico prištevamo srednji stan k brezpremoženjskim slojem!

V svoji teoriji o polomu je prorokoval Karl Marx nastop poloma starega družabnega ustroja v onem času, ko bo na eni strani premoženje

*) Od 1900.—1910. je pet evropskih velevlad brez Rusije izdalo za oboroževanje 22 milijard kron.

zbrano v le malo rokah, in bo na drugi strani vse ostalo človeštvo tvorilo eno proletarsko maso. Ta čas še ni tu, ker še vedno životari mali in srednji kmet*), mali in srednji obrtnik, mali in srednji trgovec. Ti pa se bodo morali boriti zlasti

po končani vojni, ko jih bo v živo zadelo breme vojnih dolgov, bolj negoli kedaj poprej za svoj obstanek, dokler bo tudi njih gospodarska neodvisnost padla kot poslednja žrtev umirajočega kapitalizma.

(Dalje prihodnjič.)

*) Splošno razširjena misel, da je kmet postal „gospod“ je kriva. Naj kmet izmenja svojih par papirnatih tisočakov, in ostane mu le 1/5 denarja, kar mu bo zadostovalo za kritje davkov in plačilo delavskih sil le za nekaj let.

KAREL ŠIROK:

KAM GREDO?

(1914.)

Vsi prašni in zamišljeno
po trdi cesti stopajo
vojaki trudni. Kam gredo?
In kar takó in kar takó,
da sami tega ne vedo,
si pesmi žalostne pojo...
A kod gredo in kam gredo,
še sami tega ne vedo.

Pod sedmo pridejo goró,
in kar takó in kar takó,
da sami tega ne vedo,
že bijejo se, že tepo,
že krvavé, že padajo
in tesno drug ob drugem mro...
Čemu tepo se, mladi mro,
še sami tega ne vedo.

Pod goro, na krvavo plan,
prigrohota se lačni vran:
„Ha ha, kra kra, ha ha, kra kra,
ha, koliko je tu mesa...!“
In kar takó in kar takó
na mrtvo odleti telo...
On ve, čemu kriči: kra kra,
čemu se v polju grohota.

KAREL ŠIROK:

PISMO

(1915.)

Rumenó listje pada z vej...
Takó, kot še nikdar poprej,
pri nas je neveselo,
takó, kot še nikdar poprej,
po vas zakoprnelo
je srce, ko ste v boj odšli.

Kot suhi listi v vse smeri
ste se, ah, razkropili —
pa boste se še kdaj vi vsi
domov spet povrnili? —
O, bratje moji, kam ste šli!
O, bratje, srce me boli!

PAVLA HOČEVARJEVA:

ŽENA PRED MIROVNIM VPRAŠANJEM

Ko so pred štirimi leti imperjalistični mogotci podpisovali vojne napovedi, ko so samozavestni generali rožljali s krvniškim orožjem, in ko je cerkev s svojim blagoslovom spremljala milijonske mase na poti v medsebojno klanje, se je ves organizirani in neorganiziran proletarijat uklonil — bodisi ponižno ali tiho godrnjaje — prijel za puško in kladivo ter dal vso svojo moč v službo onim gospodarjem in onim zakonom, proti katerim se je do tistega dne boril z besedo in včasih celo z dejanjem. Slušal je, najsi so ga klicali v obrambo ali v napad! Takrat se tudi žena ni utegnila zavesti, pa je tudi njo potegnil za seboj vseobči val novih razmer.

In kam jo je vrgel? Ali med one vrste, ki so izšle iz vojne z zadoščenjem, ali med tiste, ki danes kličejo po povračilu, po pomoči?

Ko so se početkom vojske valili milijoni človeških bitij na morišče, in ko so bili poklicani moški iz neštetihi uradniških in delavskih služb, si je pač marsikdo mislil, da se bodo odprla v socialnem življenju ženi nova pota. Toda ta pričakovanja se niso izpolnila niti takrat, ko so bile prve in nadaljnje mase že uničene. Razmerno je bilo prav malo takih mest, ki so jih zavzele ženske vsled odpoklica moških. Kjerkoli je bilo mogoče, so jih nadomestili s starejšimi, z mlajšimi, ali s telesno manj sposobnimi moškimi. Ženi je pač ostala še vedno najvažnejša naloga v delokrogu njenega prirodnega poklica: v skrbi za družino in vzgojo ter na onih poljih javnega dela, pri katerih pridejo v poštev glavne sile socialno čuteče ženske duše: usmiljenost, skrbnost in požrtvovalnost. Žal, da čas ni našel žene

vedno na oni stopnji, kjer jo je zamišljalo človeštvo v svojem pričakovanju, pa naj si bo v vlogi domače ali javne delavke.

Zdi se, da je prišel ob veljavo stari slovenski pregovor: Žena podpira pri hiši tri vogle. Koliko je družin, ki so gospodarsko propadle, ko je odšel od hiše mož in je prepustil četrti vogal, katerega je držal tako trdno, da so se kmalu podrli tudi ostali trije, čim je izpustil on. Skrb za življenjske potrebščine nikakor ne opravičuje dovolj onih mater, ki so prepustile vzgojo otrok cesti in volji božji. Tiste pa, ki so bile nastavljene kot ženske pomožne moči po vojaških pisarnah in delavnicah, so se — s prav malimi izjemami — pogreznile na skrajno nižino moralne propalosti, ter so se poleg duševnih čednosti ugonobile tudi svoje zdravje. Bolniško strežništvo in delovanje pri dobredelnih napravah naj bi bil najprimernejši in najplemenitejši delokrog žene v vojni; ali tudi to delo je ženo tako silno diskretiralo, da se celo najpoštenjša ni upala sodelovati iz strahu, da si ne pokvari dobrega slovesa.

Umevno je bilo na eni strani, da je pozabil marsikateri moški v vojaški obleki na svoje dolžnosti, na svojo čast, na misli in skrb za družino; saj je videl pred seboj edini cilj — krvavo smrt prej ali slej. Neumevno pa je, da je to storila žena, ki ji pač ni pretil tako neizogiben konec življenja, žena, ki bi se bila morala na slehernem svojem stališču zavedati, kako se je bila baš v tistih razmerah poglobila vsebina njene življenske naloge.

Toda ne samo radi tega, ker je vojna odprla ženi žrelo v razne propade, proklinja ženstvo vojno. Tudi ona žena, ki je pokazala razumevanje te težke dobe, in je z vso zmožnostjo skušala nadomestiti očeta in gospodarja ter je sodelovala kot važen činitelj pri socialnem delu, obtožuje vojno in zahteva obračun. Spomin na one čase, ko je v duhu spremljala svoje na vsaki stopnji v krvavi tujini; nepopisna bol otroka, žene, dekleta, matere, ki jo je preživljalo onemoglo žensko srce, ko je šel na morišče oče, mož, brat, ženin, sin... in jo ostavljal v mrtvaški samoti, jo sili k zavesti, da mora pazno slediti oblikovanju bodoče socialne tvorbe. Bledi obrazi sestradane mladine, brezupno stanje osirotele dece, pohabljen teles invalidov — ali niso to oni nedolžni angelčki, ki jih je bila porodila žena v ljubezni, jih vzgajala v skrbi in nadejno gledala nanje kot bodoče

kulturne delavce — ponos in opora sebi in človeški družbi? Porušena mesta, opustošena polja, uničeni stori stoletne kulture — ali je to res delo onega njenega bitja, ki ga je rodila v blagor človeštvu! Ali je od tega orožja poginilo kot zver ono bitje, ki naj bi bila poseobljena dobrot in plemenitost? Neštevilne spolne bolezni uničujejo sedanji rod, obenem pa že zastrupljajo tudi bodoče generacije. Kakor izvirni greh se bodo vcepljale in podedovale kali teh bolezni novim bitjem; v vsakem novorojencu bo zapisana življenjska nesposobnost njegovega potomca. Ta pomilovanja vredna telesa molče proklinjajo ne samo ženo, temveč vso ono socialno družbo, ki je zakrivila vojno.

Če danes pregleduje ženstvo svoje vrste, mora zaznamovati velikansko moralno in stvarno izgubo. Zato se mora pridružiti vsem onim, ki obtožujejo vojno dobo, kličejo maščevanje in zahtevajo pravico. Delavec, mali posestnik, uradnik, vojna sirota, invalid, žena in mali narod: vsi stoje v eni vrsti in gledajo s široko odprtimi očmi na one, ki danes pišejo svetu usodo, načrtavajo meje državam in računajo dolgove enakomerno krivičnim in nedolžnim! Tam zadaj pa stoji vrsta nedolžno obsojenih in se trese, ker sumi, da se skriva v snujoči se mirovni pogodbi mogoče kal nove vojne. Med temi obsojenci stoji tudi žena, ki gleda, kako se završuje tragedija njenega življenja. Ali ni ona tista, ki bo zopet morala roditi in vzgajati nežna bitja, ki bodo morala naposled zopet poginiti v krvi in ognju? Ali ji ne zastaja srce že sedaj od boli, ko gleda v duhu bodočo, vedno še neizpremenjeno usodo svojega spola?

Zato je danes ženi mesto le v oni vrsti, kjer stoje ponižani in razžaljeni, zaslužnjeni in oropani. Pridružiti se jim mora v boju, da brani svoje človeško, prirodno pravo. Moderna preureditev sveta mora vrniti tudi njej prvotni naravni poklic: da bo mogla roditi in vzgajati svobodna človeška bitja, ki ne bodo kot živali poginjala v medsebojnem klanju, temveč bodo gradila čim popolnejši dom nove, pravične človeške družbe. Tudi žena se mora pridružiti čuječemu, brezpravnemu proletarijatu, da je vnovič ne prevvari sila zakrinkanega imperijalizma. Saj so baš oni, ki danes odločajo obliko bodočemu državnemu in socialnemu ustroju, bodrili vse zatirane in omagujejo k vstrajanju in potrpežljivosti, češ, da bo končna zmaga prinesla vsemu človeštvu pravičnost in neogrožen mir.

O SILAH

V prirodi okoli nas se vrsti pojav za pojavom, se vrši pojav poleg pojava; vse živi in se izpreminja. Telesa, velika in mala, se premikajo in gibljejo v prostoru in izpreminjajo tako medsebojno lego, mikroskopični organizmi *) in ogromna nebesna telesa se razkrajajo in se na novo porajajo in v večnem toku pretvarjajo. Človek, sam tudi tako neprestano pretvarjajoče se bitje, vidi vse te pojave in gleda nanje začudeno z nekakim tajinstvenim strahom: že jih razlikuje drugega od drugega, in začudenemu strmenju se kmalu pridruži smotreno opazovanje. Tako mu vелеvata življenjski nagon in potreba. Koristno je za človeka spoznanje, kako si sledijo pojavi v prirodi, in kateri pojav se mora odigrati, da se vrši tudi drugi, in kateri pojav mora izostati, da izostane tudi drugi, ki bi mu sicer sledil. Pojav, ki ga časovno prej zaznavamo, nam je vzrok, drugi pa posledica prvega; pojava sta v vzročni odvisnosti drug od drugega. Ta vzročna odvisnost pa izvira v človeku samem.

Človek zaznava pojave okoli sebe s svojimi čutili: oko vidi barve in njih izpremembe, uho sliši zvoke in njih harmonijo. V očesu in ušesu samem se vršijo pri tem izpremembe, ki se prenesejo po živčevju v možgane. Tu se zrcali zunanji pojav, in te slike pojavov so neposredno dostopne človeškemu presojevanju in razvrščevanju po raznih principih. Eden prvih utisov, morda sploh prvi utis, ki ga dobi človek od svoje okolice, je neprodirljivost teles. Otrok udarja ob težka in trda telesa, in če jih hoče odstraniti, mora uporabljati silo svojih mišic. Pri tem pa čuti v sebi nek napor. Volja njegova se je udeležila in mišice so se gibale ter premaknile upirajoče se telo z mesta. Isto telo pa se lahko premakne tudi brez delovanja človeških mišic n. pr. v deroči vodi ali v močnem viharju. In človek, sklepajoč po svoji volji in po naporu svojih mišic, vidi tudi v tem učinku udeležitev „volje“, vidi v tem izraz „hotečega bitja“. Otrok, ki se je udaril ob kamen, vidi v kamnu njemu sovražno bitje, ki je hote storilo njemu nekaj žalega in zasluži zato primerno kazen. In kakor otrok je sklepal človek v predkulturni dobi. Tudi on je videl v vseh predmetih svoje okolice „hoteča bitja“: za njega so bili oduševljeni vsi predmeti okoli njega, kakor je bil oduševljen on sam. Iz takih „hotečih bitij“ in „duš“ pa so se razvili

samostojni bogovi in boginje, iz njih so nastale vse vile in rusalke. Bogovi in boginje so se umaknili enemu, vsled tega pa vsegamogočnemu bogu, vile in rusalke pa angeljem in vragom. Toda tudi ti so prepustili skoraj popolnoma svoje kraljestvo na eni strani modernim oblikam misticizma in spiritizma, na drugi strani pa ... silam.

Človek si hoče razlagati pojave, ki jih vidi okoli sebe. Zato jih razstavlja in jih skuša raztolmačiti z njemu vsaj navidezno najbolj znanimi pojavi, t. j. z mehaniškimi pojavi. Navadni vsakdanji mehaniški pojavi so prešli človeku tako v kri in meso ali bolje v misli, da ne potrebujejo za njega nobenih nadaljnjih razlag. Vsak dan, vsako uro, da, vsako minuto in sekundo vidi, da so vsa telesa težna in vztrajna.

Zemlja privlačuje vsa telesa nase in sicer vsa telesa enako, in enako privlačuje nase solnce. Solnce, zemlja in vsa ostala telesa so težna. Vsako telo hoče ostati v stanju, v katerem se ravno nahaja; mirujoče telo ostane večno v miru; premikajoče se telo se premika premočrtno večno z isto hitrostjo. Telo je vztrajno. Vse, kar je težno, vse, kar je vztrajno, imenujemo maso. Da se mirujoče telo začne premikati, ali da se smer ali hitrost gibajočega telesa izpremeni, je potreben poseben vzrok in ta vzrok gibanja je — sila. Razlikujemo sicer različne sile: mehaniške, magnetne, elektriške, molekularne in nešteto drugih; ali, kakor rečeno, skušali so reducirati vse ostale sile na na najbolj znane t. j. na mehaniške sile. Vse bi bilo le gibanje, gibanje vidnih teles ali njenih neposredno nevidnih najmanjših delov — atomov in molekul.

Imamo sicer morda v spominih na napore naših mišic nekak pojem o mehaniški sili, toda ta pojem nam gotovo ne more razlagati bistva sile, in da bi mislili na enake mišične napore pri drugih telesih, n. pr. pri solncu, ki privlačuje nase zemljo, bi bilo nesmiselno. Na to gotovo ni mislil niti slavn astronom Kepler, za katerega so bila solnce, mesec in vsa nebesna telesa živa bitja. In tudi če bi mi v mišičnem naporu spoznali pravo bistvo sile, bi nam to bore malo koristilo, kajti ne gre za to, kakor pravi slavn fizik H. Poincaré, kaj je sila, temveč zato, kako jo lahko merimo. (Konec prihodnjič.)

*) Le pod drobnogledom vidne životinja.

OSVALD ALVING

ULOGA komornik Alvingovega sina v Ibsenovih „Strahovih“ je ena tistih, ki dajejo navidezno igralcu največjo prostost, da jih ustvarja čisto samoniklo. Takšno ustvarjanje, ki izvira iz čisto osebnega pojmovanja in občutenja kakšne uloge, je tudi vedno najvplivnejše. Ali ravno v tem svojstvu samoniklega ustvarjanja leži nevarnost — hlastanja po efekti. Zato najde takšna uloga samo tedaj igralca, ki je je vreden, če je ta res umetnik. Kajti umetnik ni oni, ki žrtvuje umetniško resničnost efektu, temveč ta, ki se efektne igre izogiblje, če bi kršila resničnost. So celó veliki svetovnoznani igralci, ki so včasih samo virtuozi brez umetniške duše in umetniškega hotenja. Ne morejo se ubraniti one zapeljive kače — efekta, ki fascinira občinstvo.

In ravno nad ulogo Osvalda Alvinga se jih je že mnogo na ta način pregrešilo. — Paraliza! kako dobrodošla patološka študija! Vse grozote te ostudne bolezni predočiš lahko občinstvu na odru in ga premamiš, premotiš in — ogoljufaš, če si samo virtuozi. Če pa imaš umetniško hotenje, boš takšni ulogi stal takoj nezaupljivo nasproti in si rekel: Paraliza! Stoj, tu je nevarnost! Ne zaidi! Glej človeka, ki ji je zapadel, in potem šele njegovo bolezen. Vprašaj se predvsem, kaj je hotel avtor, in ne vprašaj svojega slabšega jaza, kaj hoče.

In vprašajmo se: kaj je hotel Ibsen s „Strahovi“? Ali nam je hotel predočiti, kako paraliza človeka fizično razkroja, uničuje in ga požene končno v prepad, v blaznost? Ali pa se je poslužil te bolezni le kot idealnega faktorja, ki naj ima simboličen pomen! Saj Ibsen je takorad simboličen! — Kolikor odprtih potov, toliko nevarnosti.

Ne, Ibsen ni hotel ne tega, ne onega. Hotel je na dogodkih v družini Alvingovi pokazati, kakšne posledice ima zakon, ki je zgrajen na laži in prikrivanju. Osvaldova propast mu je torej samo pot, katero gre njegov dokaz, ne pa os, okoli katere bi se vrtelo celo dejanje, in že iz tega je razvidno, da je njegova bolezen, paraliza, tu le čisto postranskega pomena, in že iz estetične potrebe celotne gradnje ob oderski ustvaritvi te drame, mora stopiti Osvaldova bolezen v ozadje, kajti le tako more stopiti ideja v ospredje. Prvo, na kar se imata vestni režiser in igralec pri svojem ustvarjanju ozirati, na kar morata zidati, so zahteve in želje avtorjeve. Poglejmo si torej pisano dramo „Strahov“ in preiskujmo. Ali pusti Ibsen igralcu res tako prosto

pot? Kaj zahteva? Videli bomo, da so njegove opazke za režijo in da so besede, ki se nanašajo na Osvalda takšne, da izključujejo vsak dvom, torej tudi ono pojmovanje uloge, ki bi opravičilo igralca, postaviti takoj začetkoma na oder paralitika z vsemi vidnimi simptomi te bolezni.

Če pogledamo igro, vidimo, da so režijske opazke nad vse natančne. Če je predpisal avtor vsako drugo malenkost, bi bil gotovo tudi že takoj prvi nastop Osvaldov opremil z daljšim navodilom o njegovi zunanosti, o njegovem vedenju in patoloških simptomih njegove bolezni. Ali šele čisto na koncu, ob napadu, daje v tem oziru natančna navodila.

In kaj govore ljudje, ki so okoli Osvalda, o njem? Niti eden ne izpregovori najmanjše besedice o tem, da bi opazil na Osvaldu kakšne znake, ki bi ga kazali kot bolnika. Edina opazka, ki jo slišimo iz ust Regine o njegovem telesnem stanju je ta, da je Osvald od dolge vožnje še nekoliko utrujen, in njegova mati pravi celo pastoru Mandersu: „Jaz poznam enega, ki si je ohranil svojega zunanjega (!) in notranjega človeka neoskrunjenega“. In Manders je ne zavrne, kar bi gotovo storil, ker ga ima tisti hip živega pred seboj in bi moral ugovarjati, če bi Osvald res nastopil z vsemi simptomi zadnjega štadija paralize, kakor se to dogaja mnogokrat ob uprizoritvah „Strahov“, ko nastopi Osvald navadno z jecajočim govorjenjem, drsajočimi koraki in mlahavimi kretnjami. Ko se zgraža pastor Manders napram gospej Alvingovi radi Osvalda, ne kaže morda na njegovo bolezen, temveč samo na značaj njegovega.

In tu je ključ k pravilnemu razumevanju te uloge. Ne telesna, temveč duševna propast je ono, na kar kaže avtor pri Osvaldu v prvih dveh dejanjih. Ona duševna propast, ki je oskrunila celo njegov značaj. Osvald ljubi svojo mater nad vse, on je v svojem sinovskem čustvovanju pri svojih osemindvajsetih letih še čisto otroško čuteč, saj pravi: „Oh, mati, tako dobro mi dé, sedeti po obedu še nekaj časa za mizo... Saj ti ne veš, kako je zdaj meni, ki sem se vrnil k tebi in sedim s teboj za mizo, v materini sobi in jem materina dobra jedila“. In potem ono zahtevanje v tisti veliki sceni, ko izbruhne iz njega ves obup radi njegove bolezni. „Jaz nisem nikdar živel razbuzdano. Ne tako in ne drugače. Tega ne smeš o meni misliti, mati!“ Že ti dve potezi, ki pa nista osamljeni, nam kažeta Osvalda kot v svoji

notranjosti dobrega in neskvarjenega človeka. In vendar, kako čudno neprijazno in celo najnavadnejši družabni ton oskrinjajoče odgovarja takoj v prvi svoji sceni materi in pastoru. Ta razkroj njegovega značaja se lahko zasleduje skozi vso igro. Tu ni za to prostora. Naj zadoštuje torej ta poteza. Kdor je bil pri uprizoritvi „Strahov“ na tršaškem odru, je moral opaziti, da

sem tudi režijsko dvignil te momente v pogovoru med Osvaldom, materjo in pastorem, da na ta način opozorim gledalca na to, da v Osvaldu nekaj ni v redu. Torej v simptomih, ki pričajo o razkroju njegovega značaja, se kaže Osvaldova bolezen v prvih dveh dejanjih: Telesno je navidez čisto zdrav, le utrujen je in v glavi ga zaboli, kadar se razburi. (Dalje prihodnjič.)

MIROSLAV AMBROŽIČ:

NEKAJ O KULTURNEM DELOVANJU

V „Edinosti“ sem čital pred nekaterimi dnevi sledeči stavek: „Zato pa naj mi v bodoče nihče več ne pravi, da je trikratni doktor alkimije in da pospešuje kulturo s turistikom; rajši naj mi pove, v kakšnem jeziku je že bral »Lepo Vido« !“ Ker njegovega smisla nisem takoj razumel, sem čital stavek ponovno, in dasi še sedaj ne vem, če ga razumem prav, mi je ta stavek postal povod za nekaj pripomb, ki naj se jih ne smatra za polemiko glede tega stavka, temveč za izraz misli, nastalih popolnoma naravno vsled morda ne popolnoma jasno zapisanega stavka.

Naš narod je v času vojne doživel veliko notranjo izpopolnjenje. Iz precejšnje brezbriznosti in povprečnosti se je dvignil do vnete agilnosti, ki jo vidimo v vseh krogih in slojih v skoraj enaki obliki in isti smeri, tako, da tvori res zdravo kulturno gibanje, ki je vsled svoje enotnosti brezdvomno zelo uspešno in izdatno.

Ravno vsled tega, ker je razpoloženje vsega naroda dovzetno, se nekateri, če ne drugače, instinktivno zavedajo, da je „železo gorko“, in da ga je treba kovati. Druge pelje s seboj sila splošnega toka, ali jim daje pogon tisoč različnih motivov, kakor se to vrši neprestano v duši vsakogar. Uspehi vseh pa sestavljajo narodovo napredovanje.

Razumljivo je, da se pri tem velikem delu kulturnega snovanja loti vsak posameznik one stroke, za katero čuti največjo sposobnost ali tudi največje veselje in zanimanje. To sicer ni vedno spojeno v isti individualnosti, toda eno ali drugo posamezno, lahko tudi skupno, odločuje. Tako se posvečajo posamezniki posameznim, enoto narodovega snovanja sestavljajočim panogam, izvršujoč v njih svojo občuteno dolžnost in poklic s tisto intenzivnostjo, ki je mogoča le v specializiranju. Kajti delo je preobširno in

preveliko, da bi mogel posameznik delovati na vseh poljih uspešno in izdatno, kakor je to potrebno.

Različnost v sposobnostih in lastnostih sestavlja medsebojno izpopolnjujoče se celokupne narodove sile, enoto narodne individualnosti. Ravno tako to silo intenzivnost, izražena v specializiranju v posameznih panogah, če je ta sorazmerno razdeljena, dviga in neizmerno pospešuje.

To je resnica, ki se ji ne moremo odtegniti. Zato si moramo priznavati tudi, da v narodu ni nobeno posamezno delovanje edino in izključno važno in potrebno, ali da bi bilo katero najvažnejše in najpotrebnejše, temveč vsako delo, ki tvori to ali ono panogo kulturnega snovanja, je neobhodno potrebno in enako vredno drugemu, vredno pa šeie v somerni in organski zvezi z vsemi drugimi vrednimi. Merilo za somernost pa tvori razpoloženje posameznih skupin ljudstva, ki ne samo po svoji naravni potrebi, temveč tudi po svoji neizogibni različnosti odločno zahtevajo vsestranost, brez katere ni misliti na kako večjo popolnost niti pri posamezniku, niti pri celokupnosti.

Iz tega sledi, da ne smemo dovoljevati niti vpricho največje intenzivnosti, ki jo posvečamo svojemu delu, da bi nas zapeljalo veselje ali navdušenost ali zagriženost v eno panogo in premalo poznanje druge v ekstremnost ali ekskluzivnost.

Če hočemo dvigati kulturo naroda, moramo narod vzgajati, to pa na tak način, ki je sposoben kulturo res dvigniti. Če priznavamo zgoraj omenjena dejstva, moramo ugotoviti, da je vzgoja pravilna le taktat, kadar odgovarja njen način načelom, izhajajočim iz navedenega.

Napačno in zgrešeno je torej, zalepeti se v eno smer in zanikovati potrebo in vrednost druge. Kakor je koristno, da se posamezniki specializirajo za gotove

vzgojne panoge zato, da tako več ustvarjajo, ker ne cepijo svojih sil; tako ne more biti koristno, da vsled zaljubljenosti v eno panogo razdiramo istotako koristno delo drugega ali drugih potrebnih specialistov. Da pa nam bo mogoče to razumevati, moramo gledati pred seboj vedno le cilj celokupnega našega delovanja, ne pa cilj svoje posebne stroke.

Med vzgojna sredstva moramo prištevati in jih kot taka enakopravno upoštevati vse naše kulturne inštitucije, šolo, gledališče in društva s posebnimi in različnimi vzgojnimi cilji. Vse te naprave imajo poleg svojih posebnih še en skupen cilj: pospeševanje in dviganje narodne kulture. Zato so po svojem namenu enako vredne in enako potrebne. To bi morali spoznati vsi oni, ki čutijo, da stoje bolj ali manj nad povprečnostjo. Po tem spoznanju bi prišli tudi do drugega spoznanja, namreč do spoznanja potrebe, da se navdušuje vsakdo za svoje v sebi dovoljenih mejah, da je treba našo navdušenost krotiti v tisti smeri, v kateri bomo našli kolikor mogoče popolno vsestranost, ne pa da zaničujemo vse ono, se ne strinja z našo individualnostjo, ki je vendar tako ozka v primeri z individualnostjo naroda.

V tem trenutku bi izginila tudi gorostasna razlika med turistikom in čitanjem Cankarjeve „Lepe Vide“, kajti te razlike v resnici ni, kakor ni v tem smislu razlike med opero in hojo po rokah na bradlji.

V današnjem času narodne agilnosti, v dobi „gorkega železa“, bi bilo škoda, če bi pozabljali na to, kajti časi in dobro razpoloženje, ki nam jih je prinesel naravni razvoj, so ona ugodna prilika, ki odločujejo za daljšo dobo bodočnost naroda. Enkrat zamujena prilika se težko zopet povrne. Tembolj moramo biti torej previdni pri kovanju, ker bo to kovanje dalo železu obliko za dolgo, dolgo dobo. In da bomo boljše kovali, dovolimo si, da lahko ostanemo specialisti, ker so ti neobhodno potrebni. Vsak specialist naj se zagriže v svojo stroko, da se, če treba, žrtvuje zanj popolnoma. Naj pa ne hvali pri tem svojega pretirano in meče vse drugo v blato.

Saj smo lahko strpljivi drug napram drugemu, ker imamo vsi en skupni cilj in najčistejše namene. Razumevajmo se, da bomo spoznavali, kaj je dobro, pri tem pa ne zaničujemo in ne razdirajmo niti onega, česar še ne razumemo.

FERDO KLEINMAYR:

BUDGET ZA GRMOM

KONCEM vasi ob deželni cesti sem ležal za gostim grmom, molel nogi kvišku, tolkel peto ob peto in gledal skozi vejevje na belo, prašno cesto, pusto in prazno. Bilo je popoldne ob najhujšem poletju, in vas za mano je dremala kakor izumrla. K dolgčasju tedaj nisem imel povoda; dolgčasi se človek namreč le v olikani družbi. Družbo sem pa tudi kaj kmalu dobil, a ne olikane.

Po cesti je prišla ta družba, začetkoma in v daljavi še v obliki prašnega oblaka, ki se je čimbližje tembolj razkrajal v dvoje sanjavo tavajočih človeških postav. In ko prišvedrata prav tik mene, spoznam v njih na prvi pogled dva svetovna meščana brez domovja in vendar povsod doma. Brezdomovinstvo jima je bilo posebno krepko izraženo v črtah in zarezah krog nosov in v barvi nosa samega. Nos, krog katerega so vihrali viharji življenja in prirode, a ki je po neumljivi poti prirodnih zakonov blestel v krepki zarji, kljubujoči zli usodi. Opravljena sta bila po načinu lahkomišelnih hribolazcev. Pravzaprav sta

primahala v srajčnih rokavih, če srajco moremo imenovati ono temnobarvno in razdrapano tančico, ki jima je pokrivala izsušene lehti. Raz hrbet sta jima visela umazana svežnja, in raz teh nekaj, kar je bilo slednjič res podobno suknjinim škrijcem. O obuvalu ne govorim, ker ga bilo ni.

Tako prikorakata v glasnem pomenku do mojega grma in cepneta kar pred grm. Bili smo si tedaj najbližji sosedje, dasi moje sosesčine nista slutila. Sedaj sem ju videl tudi v obraz.

Oba sta bila že v onih letih, ko normalen človek ne misli več na ženitev. Vendar sta se toliko razlikovala, da brez zamere lahko govorim o starejšem in mlajšem. Starejši je bil pravi tip obrabljenega postopača; košate sivkaste obrvi in bodeč pogled. Vendar mu je vzbegnili tuintam lahna črta preko čela, tajnostna črta, ki je pričala o filozofski duhovitosti. V žganju zardelo in v mrazu ovišnjelo obličje mlajšega pa je nosilo oni pečat polotroške naivnosti, ki ga pri ljudeh te vrste često srečujemo, in ki je vsaj mene vedno ganil; izraz, ki kriči v svet kakor obtožba

proti neusmiljenosti človeške družbe. — Nu, in sedaj sta bratca sedela pred grmom, in bil sem priča, sicer nepovabljen, sledečega njunega razgovora, ki sem ga že nazval budget (bižè) ali proračun za grmom.

„Najedla sva se ravno zadosti v prejšnji vasi.“ prične starejši. „Krompir mi sili že pri goltancu ven. To je nekaj čudnega: vso vas obereš, in v vsaki hiši kuhajo eno in isto jed, kakor bi se bile gospodinje skupno zarotile. Danes sta bila krompirjeva juha in prekajeno meso na dnevnem redu. Kjerkoli si potrkal, vedno eno in isto, in gorje ti, če ne ješ. Brrr! Toraj za jed nama ni več sile. Jaz za svoj del sem sit do pojutranjem zvečer. Zdaj glejva, da dobiva par krajcarjev za tobak in žganje.“

„Tako mislim tudi jaz,“ pritrdi mlajši in zavzdihne: „Ko bi le že imel tobak v mehurju in žganje pred seboj!“

„Oboje bo,“ tolaži starejši, „tukajšnji vaščani niso napačni, samo od prave strani jih moraš prijeti.“

„Ali so kaj pobožnjaški?“ vpraša mlajši, gotovo še novinec v naših krajih.

„So in niso.“ odgovori starejši. „Seveda božje povračilo jim lahko obljubiš brez škode; ali mnogo ne dajo na to. Glavno je, da se povsod kažeš sila ponižnega. Vaščani so namreč sami trdni kmetje, ošabni dovolj, da druge ošabnosti ne trpe poleg svoje lastne. Tako toraj. Ti pričneš pri gorenjem koncu vasi. Kar tu za plotovi pojdi, potem okreni, pa se spustiš po poti navzdol. Jaz oberem dolnji konec. Šestnajst hišnih številk imaš ti, dvanajst jaz, in v pol uri sva gotova. Pri kramarju koncem vasi se dobiva, tam je tobak in žganje.“

„Kaj bo pa kramar dejal?“ vpraša mlajši.

„Vesel bo, da sva kmete obrala, in da mu prineseva njihov denar. Kramar miloščine ne daja, ali poštenih ljudij, ki plačajo, tudi ne odganja. Toraj pazi! V farovžu dobiš dva krajcarja, če naletiš na župnika. Star mož je in dober, nič ne reče, kar da. Če naletiš na kuharico, ne mleduj mnogo; vinar dobiš in nič več, a kisel obraz po vrhu. Nasproti pri Žvižgovcu dobiš krajcar, pri njegovem sosеду nič. Potem prideš do Urbanjaka...“

Postal sem pozoren, ker je stari imenoval naše hišno ime.

„Tam pri Urbanjaku pa je zopet tako, kakor naletiš. Če je mlada gospodinja doma, dobiš dva krajcarjabrez drugega. Zdaj o poletnem času

bo pa bržkone njen brat, gospod iz mesta, na domu. Če naletiš nanj, te bo ozmerjal, da si potepin, da ti delo smrdi, da vsi ljudje delajo, on tudi, in naj te bo sram. Nikar se ne ustraši, mirno stoj, skesano stoj, in ne ugovarjaj, pa dobiš tri ali štiri krajcarje. Če je posebno slabe volje da štiri, ampak k vragu te pošlje. Laja — ugrizne ne.“

„Kaj meniš, kako je pač to z delom?“ vpraša mlajši zamišljeno.

„Z delom, s kakšnim delom?“ se začudi stari, kakor bi ga bil opomnil kdo bajke iz mladih dni.

„I nu, z delom, ki ga opravljajo vsi ljudje!“ reče mlajši.

„Vsi ljudje ne delajo,“ odvrne stari resno, „ampak le oni delajo, ki jim je delo sojeno in usojeno. Komur delo ni bilo sojeno, ta mora potovati do konca dni, svoboden a berač, kakor midva, ali pa živi bolje od naju in bolje od onega, ki dela. Vendar je takih malo. Razlika med nami tremi pa je, da oni, ki dela, je svoj kruh v potu svojega obraza, midva jeva ptuj kruh v prahu deželne ceste, a onih malo ga jedo brez pota in brez prahu.“

Vstaneta, oblečeta svoji razdrapani suknji in jo ubereta vsak po drugi strani v vas. Dvignem se tudi jaz, da dostojno sprejemem mlajšega berača-novinca na sestrinem domu.

Nisem ga dolgo čakal, ko že prišvedra. V obličju mu berem potrnost in nek otročji strah. Zamomlja svojo molitvico. Pogledam ga ostro in rečem:

„V župnišču ste naleteli na kuharico, pri Žvižgovcu ni bilo nobenega doma, njegov sosed vam ni dal nič; to je skupaj en vinar. Kaj ne?“

Mož se naravnost prestraši in me pogleda debelo, češ, vsevedeža imam pred seboj.

„O, jaz vem še več,“ nadaljujem, „vem, da vam ni usojeno delo, in da zato nalagate nam vaščanom svoj beraški davek. Ali takrat ima vaš budget luknjo. Kaj ne?“

Vsled samega strmenja pozabi, da sem ga nečesa vprašal.

„Vaš današnji budget ima luknjo, pravim. Odgovorite!“

„Morda gospod,“ odgovori plaho in se ogleduje po telesu.

„Da, res! Vi morda ne veste, kaj je budget?“

„Ne!“ reče odkritosrčno.

„To je proračun, ki ga včasih delajo ljudje. In tega ste tudi vi naredili. Plačati pa mora potem oni, komur je delo usojeno.“

Sežem v žep in mu pomolim desetico. Prime jo in jo osukne med smolastimi prsti ter reče v zadregi:

„Gospod, nimam drobiža, da bi jo vam izmenjal.“

„Obdržite vse, ker danes sem izvanredno slabe volje. K vragu vas pa zato še ne pošljem, kaj bi tudi vrag z vami, pač pa k kramarju konec vasi. Ta vas bo vesel. Vsi budgeti namreč končajo pri kramarjih; zakaj bi ravno vaš ne.“ —

PREGLED

Kulturni.

»Višji kulturni svet« v Trstu. — Dne 9. marca so se sestali v »Delavskem domu« v Trstu zastopniki strokovnih organizacij, konsumnih zadrug, polit. odbora soc. dem. stranke ter raznih izobraževalnih in mladinskih organizacij iz Trsta in okolice itd. ter izvolili iz svoje srede devetčlanski odbor, ki nosi ime »Višji kulturni svet« za slov. proletarijat. Predseduje mu sodrug Ivan Regent. Omeniti moramo, da so par tednov prej tudi ital. sodruzi ustanovili sličen kulturni svet. Oba kulturna sveta bosta zajemala svoje dohodke iz bogatih darov, ki so jih »Konsumne zadruge«, »Lavoratore« in tiskarna »Moderna« stavili v znesku 100.000 K (40.000 Lit.) na razpolago, ter iz prostovoljnih doneskov našega delavstva, ki je sklenilo žrtvovati enodnevno plačo v kulturne namene.

Program »Kult. sveta« je obsežen, in dobro bo, da se pozneje še povrnemo na to ali ono njegovo točko. »Kult. svet« si je stavil kot prvo nalogo ustanovitev osrednje ljudske knjižnice v Trstu s podružniškimi knjižnicami v pokrajini. Dalje hoče intenzivno in sistematično gojiti javna predavanja, ko hitro bodo razmere ugodnejše, že sedaj pa predavanja v ožjem obsegu, prave socijalne šole in to vsepovsod, kjer bo povpraševanje po njih. V zvezi s predavanji se bodo skušale otvoriti večerne šole ter oživiti umetniške prireditve, ki naj našemu delavstvu in njegovi mladini izpopolne ali praktično znanje, ali pa teoretično umstveno in umetniško naobrazbo. Sklenil je »Kult. svet« tudi takoj započeti z izdajanjem leposlovnega in poljudno znanstvenega lista. Če bodo pogoji dani, hoče tudi razpisovati natečaje za leposlovna in poljudno znanstvena dela večjega obsega, ki bi se natisnili v posebnih knjigah. Kratko rečeno hoče »Kult. svet« otvoriti vse vire, ob katerih bi slov. delavstvo zajemalo kulturne dobrine.

»Kult. svet« je takoj pričel s svojim delom. Vprašanje ljudske knjižnice je poveril dobro znanemu društvu »Ljudski oder« v Trstu. To društvo je dalo lepi ideji na razpolago svojo bogato knjižnico, ki se sedaj širi z nakupom in darovi. »Kult. svet« je našel namreč globoko umevanje svojega stremljenja tudi med zasebniki in društvu, ki so mu naklonili že lepe knjižne darove. Tako n. pr. »Učiteljsko društvo v Trstu«.

Po vsej naši okolici in globoko v pokrajino se probujajo naša kulturna društva k novemu življenju, in ustanavljajo se nova. Od vseh teh društev prihaja do »Kult. sveta« vedno glasnejši klic po knjigah in predavateljih. Naloga, da, dolžnost je naše inteligence, ki poseduje eno in je usposobljena za drugo, da se stavi »Kult. svet« dobrovoljno na razpolago.

Drugi sklep »Kult. sveta« leži pred nami, postal je meso in kri. To je »Njiva«, ki naj bo potujoča šola slov. prole-

tarskemu ljudstvu in hkrati verno zrcalo kulturnega dela v pokrajini. Upamo, da bo vsakdo, ki gleda brez predsodka v svet, vesel tega pojava.

Slov. proletarijat kliče vse, ki čutijo zanj, ki jim ljudska prosveta ni deveta briga, ki jim prava umetnost ni istovetna s prevračanjem zračnih kozolcev, kliče vse, ki mu vedo in hočejo povedati rešilno in lepo besedo, da se strnejo krog »Kult. sveta«. In ravno v tem tiči velikanski pomen današnjega kulturnega pokreta v naših pokrajinah, a nikakor ne — v ustanovitvi kakoršnegakoli si bodi »Kult. sveta«, v tem namreč, da se vse to delo vrši po zahtevi in potem materialne podpore najširših mas slovenskega proletarijata. Kdor vpriči tega dejstva še vedno ne razume veličine današnjega kulturnega pokreta, ki mu v slov. kulturni zgodovini ni najti drugače, in vidi povsod le svojo neznatno osebnico, ta je gluh in slep za duh časa, ki nas vse objema. Takemu ni pomoči, in bolje je, da se mu ne pomore. Druge bo pa veselilo.

—m—

Šolski.

Učne knjige. Governorat teh pokrajin razpisuje nagrado 5000 lir, ki naj se razdeli med spisatelje najboljših slovenskih učnih knjig. Sila za knjige je sicer res velika, ali dozdeva se nam, da ta ukrep ne bo imel zaželenega uspeha, in sicer iz sledečih dveh razlogov: Prvič se v tako kratkem času (natečaj poteče že v treh mesecih po njegovi razglasitvi) res ne da kaj poštenega napisati, kar bi bilo uzorno in bi imelo trajno vrednost, ter ne bi bilo samo provizorno zmašilo. V drugič pa tem potem ni mogoče, da bi se delo izvršilo sistematično z največjim prihrankom časa in sil. Pisal bo pač ta in oni, ki ima slučajno kaj časa na razpolago, in sicer to, kar se mu bo pač najbolj zljubilo. In tako bo deževalo rokopisov za knjige ene stroke, medtem ko jih za one druge stroke zopet ne bo. Izbrati bi bilo tedaj treba sicer staro in nekoliko zamudno pot, ki pa dovede do gotovega uspeha. Vprašanje naj se pretrese na skupnih uradnih učiteljskih konferencah, določi naj se, katerih knjig bi se bilo lotiti najprej, sestavi naj se načrt in izroči delo sposobnim strokovnjakom, ki naj se jim eventualno dovoli dopust, da se pospeši izvršitev dela. Dejstvo je namreč, da zmanjka v najkrajšem času še ono malo knjig bivše avstrijske založbe, ki so za silo še danes v rabi na naših šolah, in da drugih ne bo dobiti. Brez knjig pa ni pouka! To je resno vprašanje, o katerem bo moralo tudi učiteljstvo temeljito razmišljati.

—m—

Socijalni.

Zavarovanje za starost in onemoglost delavstva. Italijanski ministrski svet je sklenil v seji 11. aprila t. l., da uvede potom zakonitega odloka obvezno zavarovanje delavstva za starost in onemoglost. Odlok, ki bo veljaven za

vso Italijo, se bo razširil brezdvomno tudi na tukajšnje pokrajine. K zavarovanju bodo prispevali delavci, delodajalci in država. Temu zavarovanju bodo podvrženi vsi delojemalci in sicer vsi manualni delavci kakor n. pr. rokodelci, vajenci, pomočniki, slugi, služkinje in vse drugo osebje v zasebnih službah, kakor tudi obrtni in trgovinski uradniki, uradniki javnih zavodov, učitelji (tudi privatni), najemniki itd. Oni, ki vrše po večini manualno delo so podvrženi temu obligatoričnemu zavarovanju brez oziroma njihove plače in dohodke; uradniki in njim enakovredni, ki vrše pretežno duševno delo, pa so podvrženi zavarovanju le, ako njihovi dohodki ne prekašajo 3600 letnih lir.

Prispevki delavcev in delodajalcev so razvrščeni po plačilnih razredih in določeni v enaki meri za delavce in delodajalce. Prispevki se plačujejo vsakih petnajst dni, in je naloženo delodajalcu, da skrbi za vplačanja. Sam ima seveda pravico, da odtrga delavcu na plači dotični prispevek. Taka izmera prispevkov zagotavlja zavarovancu po 10letnem prispevanju pokojnino, ki znaša 23 odstotkov njegove plače; po 20 letih 33 odstotkov, po 30 letih 43, in po 40 letih 50 odstotkov plače. Po 50 letih pa najmanj dve tretjini plače. K temu je dodati še državni prispevek, ki znaša 100 lir za vsako penzijo. — Pravica do starostne pokojnine nastopa po končanih 65. letih starosti in sicer po vplačanih vsaj 240 petnajstdnevni prispevkov. Pravica do pokojnine radi onemoglosti nastopi, ako so bili vplačani prispevki najmanj skozi 5 let, ob vsakem času, če je postal delavec trajno nesposoben za delo. Kot trajno ali permanentno nesposobnost se smatra ono, ki zniža na manj nego na eno tretjino običajni zaslužek oseb, ki vrše enak posel v enakem kraju. V slučaju, da zavarovanec umre, preden mu je bila nakazana pokojnina, ter določi sam, da se naj izplača njemu namenjeno pokojnino vdovi ali otrokom, ki še niso dosegli 15. leto starosti, se določi le tem šestmesečno pokojnino v znesku po 50 lir mesečno. Neodvisni rokodelci, ki jim letni zaslužek ne prekaša 4200 lir, se morejo tudi prostovoljno zavarovati. Enako se morejo zavarovati tudi poročene ženske, ki se ukvarjajo s hišnimi opravki, ako je njihov soprog zavarovan. Zavarovanja za starost in onemoglost bo upravljal poseben svet, ki bo sestavljen iz zastopnikov delavcev, delodajalcev in države.

To zavarovanje je v resnici korak naprej, ki ga naredi italijanska vlada na polju socialnega skrbstva. Vendar je za sedanje razmere še malo, in ni mogoče, da bi se delavstvo s tem zadovoljilo. Sedanji čas zahteva še mnogo več, in vprašanje je, jeli bodo sedanje države mogle nuditi delavstvu to, kar mu je v resnici krvava potreba in sveta pravica.

Osemurni delavnik. V deželah, kjer politična moč ni prešla v roke proletarijata, se vrše poslednje bitke v dosego osemurnega delavnika za vse one kategorije delavstva, ki si ga še niso izvojevale. Tozadevno stališče one komisije na mirovni konferenci v Parizu, ki je dobila naloge, sestaviti mednarodno pravo dela, predlogi nemške vlade, in stališče, ki so ga zavzeli v tej zadevi veleindustrijalci v ententnih državah, vse kaže, da bo ta pravična zahteva delavstva, ki se je zdela mnogim še pred kratko utopija, prav kmalu uresničena.

Zgodovina delavnih urnikov je zgodovina boli, zgodovina nezaslišanega trpljenja in nečloveškega izkoriščanja. Pred slikami babilonskih razvalin in orjaških egipčanskih piramid, kakor tudi pred slavnimi ostanki rimskega imperija, bi se morali vedno zamisliti v muke tedanjih suž-

njev, ki so morali delati, ječaje pod udarci priganjaških bičev od ranega jutra pozno v noč, do izmučenosti. Položaj delovnega ljudstva se je jedva nekoliko izboljšal v srednjem veku. Svet se je dvignil iz teme, v katero ga je pahnila invazija barbarov, in rokodelci je nadomestil sužnja. Delavni urnik rokodelcev srednjega veka je le redko šel preko 12 ur. Tedaj je bilo v letu 150 katoliških praznikov, od katerih se je moralo 90 brezpogojno praznovati; poleg tega je bilo določenih delavcu gotovo število ur prostosti, ki jih je uporabljal, da se udeleži zborovanj rokodelskih korporacij in da se vežba v orožju. — V splošnem je toraj delal srednjeveški delavec štiri dni v tednu. Vendar je bilo odvisno le od mojstra, da je določal delavcu krajši ali daljši čas dela. Prvo zakonito določbo glede delavnega urnika je izdal leta 1349, angleški kralj Edvard III. Zakon, ali opravičnik, je določal rokodelcem delo v mesecih od marca do septembra od 5. jutraj do 7. ali 8. zvečer s sledečimi odmori: eno uro predpoldne radi južine, poldrugo uro opoldne za obed in pol ure za popoldansko malico. V zimskih dneh pa je bilo določeno delo od 5. jutraj do mraka z enakimi odmori.

Pravo in najbolj ostudno izkoriščanje delavstva je nastopilo z razvojem kapitalističnega gospodarstva. Delavni urnik, ki je bil že sam dolg in težaven, so podaljšali z akordnim delom. V južnih državah Severne Amerike si je ohranilo suženjstvo patrijarhalni značaj, dokler se je ozirala produkcija le na lokalne potrebe. Z razvojem in izboljšanjem trgovskih in prometnih sredstev se je delavni urnik tako raztegnil, in je nastalo tako izkoriščanje ubogih črncev, da je kasneje izzvalo znano ameriško secesijsko vojno. Kakšno je bilo izkoriščanje, nam pove dovolj dejstvo, da so sadjereji zmanjševali vrednost sužnjev, kakor da gre za stroje, ter računali produktivno sposobnost sužnja le na sedem let.

Prva posledica industrijalizma sta bila začetek izkoriščanja žena in otrok ter uvedba nepretrganega delavnega urnika v dveh skupinah po 12 ur. »Gospodar« ali delodajalec je postal absolutni gospodar pri določitvi urnika, ki ga je vedno daljšal. Vsaka perfekcija stroja je bila vzrok podaljšanja delavnega časa. Žene in otroci so delali po 16 in 18 ur celo v rudnikih. Leta 1860. so zahtevali delavci v Nottinghamu na Angleškem, naj se zniža delavni čas na 18 ur. Leta 1776. so stavkali delavci v Lionu, ker so hoteli, da se jim zniža dnevni delavni čas od 16 na 14 ur. Na Pruskem so konstatirali uradno, da se je sililo otroke izpod 14 let delati po 16 ur na dan za 40 vin. Leta 1839. je šele izšla določba, ki prepoveduje dečkom do 16. let čez 10-urno delo. Leta 1848. je izšla vladna naredba v Parizu, ki določa 12urni delavnik.

Dolgi delavni čas je imel veliko nasprotnikov že od nekdaj. Tomaž Moor, avtor znane »Utopije«, ki je izšla leta 1516., določa delavcem svoje utopistične dežele 6 ur dela na dan. Prvi in resnični predbojevnik 8urnega delavnega časa je moravski pedagog Komenski, ki je živel v XVII. stoletju. Razdelil je dan tako: 8 ur dela, 8 ur počitka in razvedrila, 8 ur spanja. Skupaj 24 ur. Tako razdelitev dneva je zagovarjal tudi francoski filozof Elvezij, in nemški zdravnik Hufeland je spisal celo knjigo »Makrobiotika«, ali »kako si podaljšamo življenje«, v kateri trdi, da je 8 ur dela na dan več negoli dovolj za človeka, ki želi kaj več let živeti.

Pravi boj za 8urni delavnik se je pričel leta 1847. v Avstraliji. Leta 1855. so že izvojevali ta postulat zidarji, te-

sarji in klesarji v Melbournu. Leta 1866. je izjavil splošni zbor delavcev v Baltimori, da tvori 8urni delavnik prvo in kardinalno sredstvo v boju za osvoboditev dela iz kapitalističnega suženjstva. Nekaj let kasneje je zahteval mednarodni kongres v Ženevi 8urni delavnik kot predpogoj osvoboditve proletarijata. Končno so sklenili zastopniki delavstva celega sveta, zbrani leta 1899. v Parizu, praznovati 1. majnik v znamenju zahteve po 8urnem delavnem času. Leto 1899. znači torej resnični začetek svetovnega gibanja v smeri 8urnega delavnega časa. Od tedaj naprej se je vršilo nebroj gibanj, nebroj stavk, nebroj delavskih bojev, organiziranih in neorganiziranih. Mnoga gibanja so imela uspeh, mnoga le delni uspeh, mnoga so končala brezuspešno ali celo s porazom. V letih 1913.—14. so izgubili avstrijski tiskarji dolgo stavko baš zato, ker so se vsi avstrijski industrijalci borili proti temu, da bi se le eni sami kategoriji delavstva dovolilo 8urni delavni čas. No, danes smo v letu 1919. Pet let je minilo od stavke tiskarjev in človeku se zdi, da je v teh petih letih cela večnost. Pred petimi leti boj za 8urni delavnik. Danes bi bili industrijalci veseli, ako bi se delavstvo zadovoljilo s tem. Toda v teh petih letih je bila vojna. Strašna, krvava vojna, in ta je naučila delavce želeti in hoteti mnogo, mnogo več. Dolgi delavni urnik je kakor strup, ki uničuje, če tudi polagoma, vendar gotovo. Tudi 8 ur dela na dan je preveč. Človek ne sme biti izkoriščen, in naj se ne zahteva od njega, da bi delal za druge. Delo, zlasti dolgotrajno težko delo ubija človeka, nikar pa da bi ga oplemenjevalo. Človek se ni rodil za to, da bo s svojim delom bogatel svoje izkoriščevalce. Marveč zato, da bo le toliko delal, kolikor je najnujnejše treba, in da bo teh par let življenja na svetu užival, kakor je vreden da uživa.

R.

ločil odbor na 20 Lir. V bodočih številkah prinese »Njiva« daljši spis o kmetiškem vprašanju.

Knjižniški.

Ljudska knjižnica v Trstu. — Vprašanje javne ljudske knjižnice v Trstu ni novo in so o njem ukrepali že razni odbori in odseki. Vemo tudi, da so nekatera društva stalno posvečala svojo pozornost in svojo delavnost temu vprašanju. Tako n. pr. akademično fer. društvo »Balkan«, »Učiteljsko društvo«, »Ljudski oder« in še nekatera, ki so leto za letom žrtvovali tudi precejšnje svote v ta namen. Ves ta trud bi bil zaslužil pač še boljših uspehov, negoli ga je imel v resnici. Kje je tičal vzrok? Lahko rečemo, da v neumevanju velike važnosti tega vprašanja s strani onih faktorjev, ki bi ončas lahko priskočili tem in sličnim dobrovoljem na prosvetnem polju na pomoč ter z materialne strani bolj izdatno podpirali to snovanje. Poleg tega so obstojala tedaj društva, ki so se ponašala včasih z jako lepimi knjižnicami. Do skupnega nastopa teh društev, do velikopoteznega koraka, ki bi nam podal javno ljudsko knjižnico pa ni prišlo. Pač smo opazili tudi v tej smeri tuintam kakšno osamljeno gibanje, ali ob tesnosrčnosti društvnikov se je udušil vsak še tako lepo zamišljen načrt. To je bilo do pred nedavnim. Kako stojimo sedaj?

Danes stopa vprašanje ljudske knjižnice z neodoljivo silo vnovič na dan. In lahko že takoj pribijemo, da je morda ravno danes zadnji čas, da si ustanovimo v Trstu svojo ljudsko knjižnico, in če menda ne pridemo nikoli do nje. Razlogi so očitni. Voja je hudo razsajala tudi po naših knjižnicah. In če se omejimo samo na knjižnice, ki so nekoč cvetele v Trstu, ter pogledamo na žalostne ostanke izza poloma, mora človeka zaboleti v dno duše. Trpele so vse knjižnice brezizjemno, mnogo njih je reduciranih na malo kopico knjig, marsikatera zanimiva knjižnica je naravnost izginila s površja. Iz tega sledi pač naravnim potom, da društva, ki so si rešila svojo knjižnico, sedaj prav ljubosumno hranijo svoje knjige. Slovenska knjiga je namreč postala naravnost bela vrana. Niti za drag denar je ne dobiš več. Vse prelahkomiselno smo ravnali med vojno z njo. Koliko zabojev prav krasnih slovenskih knjig ni romalo »na fronto«, oziroma v dunajske W. C. Koliko jih ni bilo uničenih na drug način! Naše knjigarne, naša založništva so izpraznjene. In vpricho teh dejstev bi se zdelo naravnost nesmiselno, da prihaja kdo sedaj z idejo ljudske knjižnice, ter da se hoče lotiti z vso resnostjo tega vprašanja. Ali razlika je danes v tem, da je to vprašanje nekoč inteligenca zastavljala delavskemu in kmečkemu sloju, danes pa sta ta sloja, ki zastavljata vprašanje ljudske knjižnice inteligenci. Naše v vojni preizkušeno delovno ljudstvo prihaja danes z zahtevo po knjigi. In tej zahtevi je možno najpraktičneje in najceneje ugoditi le potem ustanovitve ljudske knjižnice. V to svrhu nam je zbrati najprej raztrešene ude nekdanjih knjižnic ter jih vtelesiti v eni, osrednji knjižnici. Treba pa je urnega dela, dokler bo namreč še — kaj pobirati, ker zdi se, da kmalu izgine še to, kar nam je pustila vojna. Videti je, da se je delo že osredotočilo v »Kulturnem svetu«. Treba je tedaj, da se posameznik, bodisi zasebnik ali društvo, postavi v službo celokupnosti in da za idejo nekaj žrtvuje, bodisi delo ali nasvet, in če ne bomo dosegli res popolne ljudske knjižnice, bomo se temu idealu vsaj približali. —1—

Zadružniški.

Zadružno gibanje med poljedelci in vrtnarji v tržaški okolici. V poslednjem času se vrši med poljedelci in vrtnarji v tržaški okolici dokaj močno zadružno gibanje, ki stremi po ustanovitvi kmetiške zadrge za Trst in okolico. Dobro obiskana množestvilna zborovanja v Trstu in v mnogih okoliških vasi pričajo, da si je pridobila zadružna misel med našimi poljedelci obilo simpatij in zagovornikov. Neugodne življenske razmere, ki so se vsled krvave vojne še poostrele, so dopovedale malemu kmetiškemu posestniku, da je zadružništvo edina sedanja rešitev. In so mu tudi povedale, da je nastopil čas, ki zahteva, da se odpravi nepravilna napetost, ki je onemogočala vsakršno zbližanje med delavci in malimi posestniki. Nadejamo se, da bo skorajšnja bodočnost to napetost odpravila popolnoma v korist obeh stanov. — Na zborovanju poljedelcev in vrtnarjev, ki se je vršilo dne 29. marca v Trstu, je bil izvoljen pripravljalni odbor, ki ima svoj provizorični sedež v »Delavskem domu« v ulici Madonnina št. 15 (Trst). Odbor je sklenil sklicati v kratkem ustanovni občni zbor in predlagati ustanovitev kmetiške zadrge za Trst in okolico. Poroštvo članov bi bilo omejeno. Delež je do-

ČEVLJARNICA
JOSIP KOLENC
TRST
VIA COMMERCIALE 14, I.

Konsumne zadruge za Trst, Istro in Furlanijo

registrovana zadruga z omejenim poroštvo

123 ustanovnih članov

16720 vpisanih članov

Otvoritev prvega skladišča 3. decembra 1903

Dosedaj razdeljenih podpor vdovan, sirotam in bolnim članom	K	182.797.72
Zadružno imetje	"	257.733.84
Zadružni skladi	"	732.221.66
Vloge v hranilnem oddelku	"	4.277.653.89
Skupni inkasso od razdeljenega blaga	"	58.672.831.40
Dividende razdeljene v dobah od 1903-1916	"	217.171.94

Doba	Svota		Doba	Svota	
1903-1904	64609	38	1911-1912	1258363	68
1904-1905	143390	95	1912-1913	2436233	26
1905-1906	148450	19	1913-1914	4263591	69
1906-1907	201206	58	1914-1915	4911718	92
1907-1908	366482	97	1915-1916	6262462	25
1908-1909	615508	12	1916-1917	8967505	48
1909-1910	873392	40	1917-1918	12394163	11
1910-1911	1050829	18	1918-1919	14714923	27
			od 1. julija do 28. februarja		
Skupaj				58672831	40

Osrednji urad: Via San Francesco d'Assisi 21 in 23.

Osrednja skladišča: Via S. Francesco d'Assisi 21, 22, 23, 27, 40 in Via C. Battisti 23.

MEHANIČNA PEKARNA: Povprečna dnevna produkcija 120 stotov.

SKLADIŠČA ZA RAZPRODAJO:

TRST:

Skladišče	1	Via dell'Istria 10
"	2	" del Belvedere 34
"	3	" Settefontane 6
"	4	" dell'Acquedotto 67
"	6	" Donadoni 2 A
"	8	" Girolamo Muzio 6
"	10	" S. Marco 13
"	12	" del Pozzo Bianco 5
"	13	" del Lloyd 10

Skladišče	16	" Kjadin (S. Luigi) 800
"	17	" Škedenj, na trgu
"	18	" Vrdela, delavska stanovanja
"	26	" Via P. P. Vergerio 871
"	31	" Rojan, fra i Rivi
"	34	" Pončana, delavska stanovanja 196
"	35	" Sv. M. M. zgornja

ISTRA:

Skladišče	5	Milje
"	9	Pulj
"	11	Izola
"	15	Koper
"	19	Pulj
"	25	Chiampore
"	27	Rovinj
"	28	Bertoki
"	29	Vizinada
"	32	Volovsko-Opatija
"	36	Buje

MESNICE Via dell'Istria 10 (1), Via Settefontane (III), Milje (V), Via S. Marco 22 (30).

Kruh se razprodaja v vsakem skladišču.

SKLADIŠČE OBLEK št. 20: Via Raffineria št. 3, I. in II nadstr.

Skladišča v popravil:

Furlanija:

Gorica (7)	Farra d'Isonzo (23)
Tržič (14)	Moša (21)
Panzano (klet) (24)	Kormin (22)
Gradiška (33)	

Nova skladišča (skorajšnja otvoritev):

TRST:

Via Giulia
Via Malcanton
Piazza dell'Ospedale
Via Barriera

ISTRA:

Piran

Škofije

FURLANIJA:

Žagrad

Priprava novih skladišč.

TRST: Novo mesto, Barriera nuova in Škorklja, Sv. Jakob, Čarbola, Sv. Vid, Greta, Barkovlje, S. Sabba.

ISTRA: Vodnjan, Villa di Rovigno, Valle di Rovigno, Momian, Sicciole, Strugnan, Sv. Lucija, Umago, Sv. Rok, Krevatini, Ika, Ičići, Lovrana.

FURLANIJA: Oglej, Aiello, Cervinjan, Fiumicello, Fogliano, Romans, Ronki, Medea, Visco.

KRAS: Nabrežina, Sežana.

V PROJEKTU: Zadružna mlekarna.

TRST, aprila 1919.

VODSTVO